

historické pohledy

FRIEDRICH NIETZSCHE A JEHO „ZARATHUSTRA“

2. část (pokračování z čísla 2011/01)

MUDr. Jaroslav Vacek

360 07 Karlovy Vary, Lesní 15

Nietzsche churavěl po celý život. Záznamy z Schulpforty prozradily, že míval bolesti hlavy, časté „katary“ a cosi se žaludkem. Sám napsal, že občas kvůli bolesti hlavy školu vynechal. Později (nevíme přesně odkdy) byly jeho potíže velice trýznivé: bolesti hlavy a očí, žaludeční nevolnost, dávení krve, břišní koliky, zácpa, poruchy rovnováhy a zvrátě podobné mořské nemoci, noční poty a děsy (tlachení můry), pocit vyčerpanosti fyzické i psychické, a to vše v jakýchsi „záchvatech“ v trvání i více dnů, a dokonce týdnů. Sestra Elisabeth vynalezla diagnózu migrény. I ona ji prý mívala a byla ostatně v rodině z otcovy strany uhnížděna. Sám Nietzsche její diagnóze nevěřil a příteli Gersdorffovi napsal: „Kdo by mohl s určitostí říci, že mám migrénu? Při ní jsou bolesti jen v polovině hlavy, moje ale ne. Už nemůžu pochybovat, že trpím vážnou chorobou mozku a že spolu s ním trpí i moje oči a můj žaludek.“²⁹ Sestra Elisabeth „diagnostikovala“ i cosi jiného. Poté, co Nietzsche prodělal dyzentérii a záškrť, dostával různé léky a bral jich více, než bylo únosné, našla Elisabeth vysvětlení trýzní svého bratra v abúzu léků.¹⁵ V písemnictví o Nietzschech diagnóza migrény převažuje,^{2,11,29,31} ač ji nelze nezpochybnit. Tak pestrá symptomatika jako v Nietzscheho záchvatech a zejména jejich trvání k obrazu pouhé migrény nepatří. „Záchvaty zasahují jako blesk, ohromují ho, zatemňují jeho smysly, téměř mu trhají vnitřnosti z těla.“⁹ A migrénová aura nebyla? Zná ji většina migreniků. Americký psychiatr Yalom³¹ si ji nejspíš ve svém putavém, leč zcela vymyšleném románu o Josefu Breuerovi, Lou a Nietzschech vyfabuloval. Prý jiskření před očima, tmavé skvrny v zorném poli před objevením bolesti. Jiní píší, že Nietzsche v mládí migrénu neměl, ač právě u dětí bývá nejtěživější. Existuje jiné vysvětlení Nietzscheho „záchvatů“? Jistě, záhy si o něm povíme více.

Je nepopíratelné, že posledních devatenáct let svého života Nietzsche progresivní paralýzou trpěl. Dramatický počátek jeho očividného „šlenu“ je znám: 3. leden 1889. Nietzsche trávil zimu v Turíně. Bydlel ve třetím poschodí činžovního domu, ve skrovném bytě italské rodiny Fino na Via Carlo Alberto č. 6. Odtud posílal mnoha osobám dopisy scestného obsahu. Jeden adresoval Arthuru Schopenhauerovi, jenž zemřel už v roce 1860. Více depeší zaslal ještě žijícím, říšskému kancléři Bismarckovi, Richardu Wagnerovi i jeho ženě Cosimě, sestře Elisabeth a jejímu

manželovi dr. Försterovi, sekretáři Peteru Gastovi, švédskému spisovateli a dramatikovi Augustu Strindbergovi a několika basilejským univerzitním kolegům, například Jacobu Burckhardtovi a Franzovi Overbeckovi.³⁰ Nietzscheho obdivovatel Strindberg mu poslal svou novelu „Výčitky svědomí“ a Nietzsche mu poděkoval. Podepsal se „Nietzsche-Caesar“ a 7. prosince 1888 mu napsal: „Stanu se novým Spasitelem, který vyrvе historii lidstva ze sevření Kristova.“ Na Silvestra 1888 obdržel Strindberg další depeši: „Domluvil jsem schůzku monarchů v Římě. Objednám zastřelení mladého císaře.“ Depeše podepisoval „Ukřižovaný“ nebo „Dionysos“. Basilejského evangelického teologa Overbecka dopisy vyděsily. Nietzsche nadšeně líčil, jak v Turíně vzbuzuje pozornost lidí, hlavně žen, a že mu cizí lidé vůkol dávají najevo svou úctu, protože jeho osobnost září nesmírnou fascinací. Hrozivost druhého dopisu byla zřejmá. Hodlá uchopit moc, zbudovat protiněmeckou ligu, zničit nenáviděné Hohenzollerny, vyprovokovat válku a dát zavraždit mladého císaře Viléma II. Overbeck musel jednat a Nietzschech pomoci. Dne 3. ledna 1889 vyvolal Nietzsche v Turíně na veřejnosti ohromné pozdvižení. Nějaký kočí bil na ulici bičem koně. Nietzsche objal za soucitného vzlykotu týraného koně kolem krku a vzápětí se zhroutil na zem. Náhodou šel kolem jeho domácí Fino a pomohl mu vstát. S velkými potížemi ho dovedl do jeho bytu. Dva dny ležel Nietzsche „v letargii“ na posteli až do Overbeckova příjezdu. Za podpory jistého židovského ošetřovatele duševně chorých a nějakého německého zubaře se Overbeckovi podařilo Nietzscheho dopravit na nádraží a dovézt do Basileje. Slíbili mu velkolepou oslavu jakožto nejslavnějšímu muži Evropy.²⁹ Nietzsche byl 10. ledna 1889 přijat na kantonální psychiatrické klinice „Friedmatt“ v Basileji, kterou založil profesor Ludwig Wille (1834–1912). Zornice různě široké, pravá širší než levá a sotva na světlo reagující, strabismus convergens a značná myopie, tremor ani dysartrie nepopsány, nálada expanzivně-euforická. Asi týden byl značně vzrušený, mluvil zmateně, zpíval a jódoval, házel svršky na podlahu a euforie narůstala. Nejraději by všechny lidi světa objímal. Dne 17. ledna 1889 si pro něj z Naumburku přijela matka, aby ho dopravila vlakem na psychiatrickou kliniku v Jeně. Cesta byla dramatická, Nietzscheho neklid extrémní. Matce hlasitě nadával a posléze ji i fyzicky napa-

dl. Přesto se té statečné ženě podařilo dovézt ho na psychiatrickou kliniku profesora Otto Binswanger (1852–1929) v Jeně, kde byl hospitalizován čtrnáct měsíců. V obou psychiatrických zařízeních byla stanovena diagnóza progresivní paralýzy. Podivná je historka o tom, jak se na čtyřicet let chorobopis kliniky v Jeně ztratil. Jednoho dne si ho prý vzal profesor Binswanger domů, aby ho nějak zpracoval, a teprve po čtyřiceti letech v roce 1930 ho náhodou objevili mezi harampádím na půdě jeho domu. Posledním psychiatrem, který se s ním zabýval, byl pozdější berlínský profesor psychiatrie a tajný rada Georg Theodor Ziehen (1862–1950), jenž byl v té době „vrchním lékařem“ u Binswanger v Jeně. Na klinice byl Nietzsche převážně neklidný, neartikulovaně křičel a vydával se za „vévodu z Cumberlandu“, za Fridricha Viléma I., či dokonce za samého císaře. Rozvinuly se i prchavé bludy. Tvrdil, že bude kýmsi otráven nebo zastřelen, a tu a tam fyzicky napadal i blízké osoby. Na obou klinikách nápadně bohatě jedl, přesto ubýval na váze. Profesor Otto Binswanger ho jednou demonstroval medikům. Nezaujal je. Tehdy ještě nebyl širší veřejnosti znám. Na jaře 1890 si jeho matka vynutila jeho propuštění proti radě lékaře, podepsala revers a odvezla si ho do svého domu v Naumburku. O klinické symptomatice Nietzscheho psychózy v posledních devíti letech jeho života nevíme téměř nic. Sestra Elisabeth vše zamaskovala a nevíme ani, který lékař o něj v té době pečoval. Celé dny posedával klidně na zasklené verandě, vedl tichou samomluvu a po matčině smrti v roce 1897 si ho sestra Elisabeth odvezla do svého domu (vila „Silberblick“) ve Výmaru, kde Nietzsche ve stavu těžké otupělosti při paralytické demenci žil až do své smrti. Všichni psychiatři se na diagnóze progresivní paralýzy shodovali, její luetická etiologie však v té době známa nebyla, a tak i taková autorita, jakou byl profesor Binswanger, zastávala názor, že progresivní paralýza je v podstatě funkční onemocnění z duševního přetížení. Profesor Emil Kraepelin (1856–1926), zakladatel psychiatrické systematiky, nemohl ani v pátém vydání své proslulé učebnice psychiatrie z roku 1896 jednoznačně souvislost luetické infekce s progresivní paralýzou potvrdit. Učinil to až v roce 1902 nám už známý Möbius v prvním vydání své monografie o Nietzsche. Připomeňme si, že až v roce 1905 spatřil německý zoolog Fritz Schaudinn (1871–1906) pod mikroskopem původce syfilidy (bledou spirochetu) a že jen nedlouho předtím byla nalezena serologická zkouška na lues (Bordetova-Wassermannova reakce).

Kde a kdy akvíroval Nietzsche syfilidu? S jistotou to neví nikdo. Mělo to být za jeho studentských let, tedy mezi dvacátým a pětadvacátým rokem jeho života (1864 až 1869). Okolnosti nákazy opředly bajky. Ta nejpěknější a „nevinná“ je o bordelu v Bonnu. Nietzsche popíjel s kolegy kdesi pivo. Nějaký posluha pak podnapilého Nietzscheho dovedl do nevěstince. „Ocitl jsem se obklopen náhle tuctem zjevů ve flitru a v gáze, pohlížely na mě s očekáváním a já bez řeči tam jen postával. Pak jsem instinktivně zašel ke klavíru, jako by to byla jediná oduševnělá bytost v té společnosti, a zahrál jsem pár akordů. Tím se uvolnila moje strnulost a já se osvobodil.“²⁹ Sexuální kontakt s prostitutkou se nekonal. Horší to bylo počátkem června 1865, kdy se konala nějaká hudební oslava v Kolíně nad Rýnem. Ocitl se v nevěstinci podruhé a možná tehdy syfi-

lidu akvíroval.^{11,29} Brzo poté dost těžce onemocněl. Lues to vyvolat mohla. Jiná historka je z Lipska. Podnapilého ho prý do bordelu zatahli kamarádi. Tři týdny poté našel prý na penisu „tvrdý vřed“. Zůstalo mu po něm na frenulu drobné zizvení. V úvahu přicházel rok 1866. Nenakazil se spíše od osob téhož pohlaví, nejspíše někde v Itálii? V Janově, Turínu i jinde existovaly „bordely“ pro homosexuály. Ani možnost extragenitální nákazy od raněných z války s Francií (1871) se nevylučuje. Nezapomínejme, jak ohromně byla v těch dobách rozšířena prostituce a že nakaženy byly téměř všechny prostitutky. Panovaly však i klamně představy o vztazích mezi zděděnou syfilidou a různými „nervovými“ nemocemi. Ellenberger¹ píše, že i sám Freud sdílel zpočátku názor většiny, že vrozená lues může být bází pozdějších neuróz.

Pro akvizici syfilidy v létě 1865 v Kolíně nad Rýnem svědčí některé indicie. V dopise ze 4. srpna 1865 napsal Nietzsche Gersdorffovi: „Silný revmatismus, vystupující z paží do krku, odtud do tváří a zubů (...) bodavé bolesti hlavy.“¹¹ Je už pár týdnů těžce chorý, jen polehává v posteli, únava se snoubí s apatií.²⁹ Tedy asi časná luetická meningitida. Byl si vědom rizik a následků nákazy? Sotva. V šedesátých letech 19. století se o tom moc nevědělo. A tehdejší doktoři běžně směšovali lues s kapavkou. Lékařům říkal Nietzsche pokaždé něco jiného. V Basileji tvrdil, že se „dvakrát specificky nakazil“, a zřejmě tím myslel syfilidu. Sestra Elisabeth to jako obvykle překroutila. V roce 1866 řádila v Naumburku cholera a Nietzsche tam byl právě na prázdninách. Elisabeth si vyfabulovala, že tou dvojitou nákazou myslel cholera. Umřel na ni tenkrát jistý soused. Na klinice v Jeně měl Nietzsche vyprávět o své syfilitické nákaze v roce 1866. V roce 1877 Nietzscheho vyšetřoval spolu s jedním očním lékařem ve Frankfurtu nad Mohanem dr. Otto Eiser. Z Wagnerova dopisu se dozvěděl, že Nietzsche měl dvakrát prodělat kapavku.⁹ Nietzsche sám dr. Eiserovi syfilitickou infekci popřel, kapavku snad nevylučoval. Rozhodnutí nemožné, oběma se tehdy říkalo lues.³⁰ Dr. Eiser považoval nákazu v Itálii za možnou. Nietzsche tam konzultoval italského lékaře dr. Lanzoniho. Doporučil mu sexuální kontakty a Nietzsche měl uzavřít jakousi dohodu s mladou venkovankou v Rapallu. Vydržel to jen tři týdny a vztah přerušil pro bolesti hlavy „až na umření“.³¹ Engelhardt² tvrdí, že Nietzsche o své syfilidě věděl, nikdy však prý na možnost její chronické formy nepomyslel. A že by mohl zešleť? To ho nikdy nenapadlo. Více hovořil o riziku své náhlé smrti. Obtížným hypochondrem se nikdy nestal a lékaře vyhledal jen výjimečně.⁶ Psychoanalytik Paul Federn (1871–1950) napsal, že má zprávy ze spolehlivého pramene o tom, že Nietzsche žil homosexuálně a že se syfilidou nakazil v bordelu pro homosexuály v Janově.⁹ Léčil se sám a dost experimentoval. Na kamnech v basilejském bytě míval kupu lahvíček s různými „dryáky“. Nadchl se pro chloralhydrát, jenž potlačil jeho nespavost a vylepšil mu náladu. Když mu docházel, sehnal si ho „pod rukou“. A to hodně. Möbius¹⁵ však škodlivý vliv chloralhydrátu spíše přecenil. Možná účinkoval trochu jinak při Nietzscheho chronické meningitidě než u zdravých lidí. Závislost na chloralhydrátu („chloralismus“) 19. století znalo. Psalo se o osobnostních změnách závislých, jejich vzrušenosti, vznikala prý deliria, manické nebo melancholické stavy s rizikem sebevraždy, někdy i celkový tělesný úpadek, epileptické křeče, ataxie

a třesy.¹⁵ Jednou Nietzschemu donesl nějaký Holanďan „javánskou“ uklidňující vodičku. Nevíme, jakou substancí obsahovala, snad něco z hašiše, nebo kokain. Někteří přátelé ho zastihli, jak si nějaký prášek ředí koňakem, jiní tvrdili, že si jím ředil onen „javánský“ roztok. Nietzsche si ho pochvaloval. Když té vodičky vypil více, byl jako omámený až „ochrnutý“. Dlouho konzumoval i opium (riziko návyku tehdy ještě nebylo známo), prý snad i morfin, velké dávky chininu a barbiturát Veronal (trochu pochybuji, že by byl už tenkrát na trhu). Několikrát byl i v lázeňském léčeni (Baden-Baden, Mariánské Lázně aj.). Jedna verze říká, že po luetické nákaze v Lipsku zašel k lékaři. Ten ho před hrozbou následků možná nevaroval, snad o nich sám nic nevěděl. Ono se tehdy vůbec ledacos tutlalo a tajnostkářské pokrytectví patřilo k bontonu. V roce 1930 dostal tübingenský psychiatr Lange-Eichbaum od nějakého berlínského neurologa psaní, že existují autentické důkazy Nietzscheho luetické nákazy v Lipsku. Akvíroval ji prý v bordelu a měl být antilueticky léčen několika lipskými lékaři. Jména těch doktorů berlínský lékař Lange-Eichbaumovi prozradil a připsal, že je musel znát i Möbius, jenž tenkrát v Lipsku žil. Mělo se za to, že ta jména vejdu po smrti Nietzscheho sestry Elisabeth ve známost. Ona by tu hanbu, že šlo u Nietzscheho o lues, jakživ nepřipustila. V roce 1935 Elisabeth umřela a nestalo se nic. To už byl na světě aspoň jakýsi „výtaň“ z ženského chorobopisu. Stejně nepomohl. Elisabeth byla ve falšování k nepřekonání. Nejméně třicet Nietzscheho dopisů sama zfalšovala. Jistý publicista to vystihl: Ti lékaři, kteří přišli s Nietzschem do styku, byli zajedno, že má progresivní paralýzu (jak víme, byly to autority té doby, jako Wille, Binswanger a Ziehen), zatímco ostatní to popírali a ve svých komentářích deklamovali ony autority jako neschopné. Výstižný byl závěr Lange-Eichbauma, že „případ Nietzscheho je dokladem toho, jak v medicíně heroizace, katatymní soudy či cílené zatemňování včetně lži a přání mohou být tak matoucí“.¹¹

Neobjasněny jsou Nietzscheho bolesti očí. Byl myopik, ke krátkozrakosti však žádné bolesti nepatří. Spíše záněty cévnatky (chorioiditis). Opět problém. Hnisavá forma se dá vyloučit a u ní kruté bolesti jsou. Nehnisavou endogenní formu bolesti očí zpravidla neprovázejí. Mohla být příznakem syfilidy? Samozřejmě.² Möbius¹⁵ a Venzmer²⁹ píší, že v roce 1873 u něj nějaký lékař chorioiditidu diagnostikoval. Tehdy se snad ani o možné luetické etiologii této oční nemoci nevědělo. Jiní tvrdí, že u něj „oční lues“ vznikla v roce 1885.¹¹ Na pozvolné zhoršování zraku si Nietzsche stěžoval mnoho let a bál se, že oslepe. Po roce 1880 už neviděl na čtení. Chorioretinitis, tedy spolupostizení sítnice, byla možná.

Nietzsche prý mívával i sluchové halucinace. Je to sporné. Slyšel od mládí varovný hlas svého nebožtíka otce. Byl však natolik smyslově živý, aby bylo možné jej mít za akustickou halucinaci? Velice pochybuji. Spíš onen známý Platónův varující „daimonion“ nebo se jen ozvalo Freudovo „super-ego“ čili „hlas svědomí.“ Takový prožitek z rámce normální psychologie nevybočuje. Od mládí mívával divoké sny („tlačení mýry“) s děsivými reminiscencemi z dětství. Dramatický konec otcova života v nich sehrával velkou roli. Ale právě sluchové halucinace, smyslově živé a přesvědčivé, spojené s absolutním prožitkem reality, jak je psychiatrie zjišťují u některých psychotiků? Snad později, když už symptomatika progresivní paralýzy ovládala jeho

duši, ač ani u ní jejich výskyt příliš častý nebýval. Někteří na existenci jeho pravých akustických halucinací dávno před rozvojem paralýzy trvají.⁹ Snad i Lou na jejich výskyt věřila. Nietzsche měl mít epizodicky „hlasy“ už v Naumburku. Jednou o silvestrovské noci je měl za „zvukový přelud“ svého ucha. Podrobnosti neznáme. Obdobné zážitky mívával prý i v třetím životním decenniu v Lipsku. Informace o nich se různí. „Hlas“ ho obviňoval, že lže, a hrozil mu strašným trestem. Jindy cítil za svou židli hrůzostrašnou postavu. Neviděl ji, jen slyšel její hlas. Nešlo o slova, jen o „neartikulovaný, nelidský tón“. Sestra Elisabeth zdráhavě existenci „hlasů“ přiznávala. Mívával je prý i později v Basileji. Nebyla to pouhá smyslově živá reminiscence na děsivý křik jeho umírajícího otce? Prý nikoliv. Takže nejen „hlas svědomí“, leč i něco více? Köhler⁹ to realisticky nehodnotil. Prý jsou sluchové halucinace („hlasy“) možné i u duševně zdravých lidí. Svůj hrubý prohrěšek proti regulím psychopatologie se pokusil ospravedlnit: „Zážitek není tak neobyčejný, jak se vykladači domnívají. Švédský režisér Ingmar Bergman ve své autobiografii vypráví, že ho často navštěvovali duchové, ďáblové a démoni, byly to zřetelné hlasy, nepříliš srozumitelné, ale ignorovat je nemohl. Jeho krajan August Strindberg si jednou zapsal: „Často mívám dojem, jako by někdo stál za mou židlí.“ Dokonce Thomas Mann, věrný Nietzscheho následovník, prožil podobné setkání s duchem během svého pobytu v Palestrině v letech 1895–1897. „Slovům dobře rozuměl, v „Doktoru Faustovi“ se lze dočíst, že s duchem dokonce hovořil.“ Köhlerovu argumentaci uvedme na pravou míru. Údajné akustické halucinace Ingmara Bergmana komentovat nebudu. Nic bližšího o něm nevím. August Strindberg (1849–1912) napsal v roce 1897 svůj román „Inferno“. S několikaletým odstupem v něm vylíčil svou nejtěžší duševní krizi v letech 1894–1897. Symptomatika jeho schizofrenní psychózy byla v těch letech evidentní. Převážná část „Inferna“ se odehrává v Paříži. Strindberg se na podzim roku 1896 vypravil do Rakouska, kde žila po rozvodu jeho druhá manželka i dcerka Kerstin. Ubytoval se v obci Saxenu u tchyně Reichlové. Jeden děsivý zážitek za druhým. Byl v moci duchů, bojoval s „elektrickými útoky“ na své tělo a dále uvádí: „Mám často dojem, že za mou židlí někdo stojí. To pak bodám nožem dozadu a představuji si, že zápasím s nepřítelem (...) neznámé síly mě zvednou ze židle.“ Strindbergovy chorobné prožitky spadaly do fáze jeho nové „bludové nálady“ v průběhu schizofrenie a nebyly spojeny v oněch kritických okamžicích s žádnými sluchovými přeludy. Ostatně Strindberg ve svém „Infernu“ přisoudil sluchovým halucinacím zcela podřadnou roli. Právě pro minimální podíl „hlasů“ byla některými jeho životopisci dokonce příslušnost jeho duševní choroby do oblasti schizofrenie i zpochybňována. Köhlerův argument s využitím románu Thomase Manna „Doktor Faustus“ je zcela pochybný. Protagonista románu fiktivní Adrian Leverkühn, alter ego Friedricha Nietzscheho, píše fiktivní „tajný dopis“ svému příteli, filologovi dr. Serenovi Zeitblomovi. V něm líčí archaizující němčinou svůj zážitek z Palestriny. Je to emanace jeho vlastního nitra, oneiroid, čistě subjektivní snu podobný zážitek jeho rozhovoru s ďáblem. Je to Mannova „básnická licence“ a každý čtenář pochopí, že fiktivní Leverkühn nehalucinoval.²⁸ Také ke koupi Schopenhauerovy knihy

v lipském Rohnově antikvariátu v roce 1865 vyzval Nietzscheho „démon“. Nebyl to „hlas“, jenom jeho našeptávání. „Nevím, jaký démon mi našeptal, vezmi si tu knihu domů.“ Zázitek spíš podobný už zmíněným „stimulům podvědomí“. V roce 1870, opět v Lipsku, to už nebyl jen šepot, nýbrž „orgasmické vytí, směs rozkoše a bolesti“. Že by ozvuk sadomasochistických obsahů jeho snů po nadšeném přijetí Sacher-Masochova díla a po fotografování „svatě trojice“ v Luzernu? Nic nás neopravňuje k tvrzení, že Nietzsche ještě dávno před rozvojem paralýzy sluchově halucinoval, byť by to padlo do noty některým psychiatrům, kteří stanovili diagnózu paranoidní schizofrenie či stavů jí blízkých, jak to shrnul Lange-Eichbaum se svými pokračovateli Kurthem a Ritterem.¹¹ Něco jiného je terminální psychotická symptomatika u již masivně vyjádřené progresivní paralýzy: od roku 1888 prý paranoidně-halucinatorní syndrom s bludem pronásledování, sluchovými, zrakovými, chuťovými a taktilními halucinacemi, takže se o „schizofrenii podobné expanzivní formě progresivní paralýzy“ mluvit dalo.¹¹ Nezapomínejme ani na to, jakou literaturou byl Nietzsche v mládí odchován. Proslavené dílo švábského lékaře z Weinsbergu u Heilbronnu Justinuse Kernerera (1786–1814) o těžce hysterické ženě Frederice Hauffeové („Die Seherin von Prevorst“) z roku 1829 Nietzsche četl. Tehdy věřil na duchy. Nemyslím, že by to mohlo mít nějaký vliv na jeho prožitky v dospělosti, jak se někteří domnívají. Pokud vůbec někdy Nietzsche sluchové přeludy měl, šlo nejspíše jen o pseudohalucinace, kdy už během nich nebo po jejich odeznění si byl klamnosti svých prožitků vědom.

Pár učebnicových dat o progresivní paralýze. Byla samostatnou nozologickou jednotkou ještě v dobách, kdy její luetická etiologie známa nebyla. Je to chronický luetický zánět mozkových plen a mozku s následným úbytkem mozkové hmoty (atrofií), tedy „meningitis et encephalitis chronica luetica“. Převážně s neurologickou symptomatikou sdružený luetický zánět meningů a mozku se tradičně označuje jako „lues cerebri“. Někteří nemocní měli příznaky obou forem, takže jejich ostré oddělování nebylo vždy možné a ve skutečnosti je taková diferenciace nesprávná. V obou případech jde přece o „lues mozku“. Přidržíme se však zavedené tradice. Tyhle zmatky zavinila hypotéza tzv. metaluetického onemocnění. Když se na počátku 20. století luetická etiologie progresivní paralýzy potvrdila a průběh syfilidy byl rozškátkován do tří stadií, zjistilo se cosi podivného. Patologicko-anatomický nálezn na mozku vypadal u progresivní paralýzy jinak než u jiných forem terciárního stadia syfilidy. Zrodila se chybná hypotéza: progresivní paralýzu nevyvolávají známí původci syfilidy, nýbrž toxiny z odumřelých spirochet. Ergo nejde o lues mozku, nýbrž o „metalues“. Tuto hypotézu nevyvrátil náraz ani objev japonského bakteriologa Hideyo Noguchiho (1876–1928), jenž bledé spirochety v mozkové tkáni paralytiků nalezl. Pár let trvalo, než stoupenci „metalues“ složili zbraně. A jaká symptomatika u progresivní paralýzy byla? Pestrá, mnohotvárná, a proto i více let nepoznaná. Dlouho šlo jen o podezření, lidé cosi tušili, jisti si však nebyli. Změny osobnosti, ušlechtilé stránky povahy mizely, z jednání s bližními se ztrácela empatie, a i z akademika se stal buran. Čím horší stav duše, tím se někteří nemocní cítili lépe. Rostlo sebevědomí a povznesenost

nálady, vzkvétaly bludné, často velikášské nápady. Z paralytiků 19. století se v „blázincích“ rekrutovali Napoleonové, císaři, milionáři, vynálezci a fiktivní „géniové“. Pardon! Omlouvám se. Jen fiktivní? Ne, nemylte se, nehodlám obhajovat dávno vyvrácenou hypotézu italského Cesare Lombrosa (1836–1909), že genialita je formou „šilenství“ na bázi „svatě nemoci“, jak se kdysi říkalo epilepsii. Mám na mysli Thomase Manna. K záhadám geniality se obrátil v celém svém díle. I naši čtenáři znají jeho „Kouzelný vrch“. Co pravil zfašizovaný klerikál Naphta? „Génius choroby je lidštější než génius zdraví.“ A Mannův román „Doktor Faustus“²⁸ Dábel nabídl Leverkühnovi genialitu. Něco za něco. Nakažený syfilidou obdrží „geniální čas čertovský“. Trnitá pouť k branám geniality, krutý hlavybol se zvracením nesčetněkrát, a konec. Zatmění duše. Čertovská lhůta „čtyřmécítma let“ uplynula. „Umění nemožné jest bez přispění ďábelského a pekelného ohně pod kotlem.“ Slova „doktora Fausta“ poslední.

Že by Nietzsche od své syfilidy tak jako „doktor Faustus“ očekával „geniální čas čertovský“, jak to naznačil svou řečnickou otázkou Köhler?²⁹ Jistěže ne. Byl geniální dávno před rozvojem progresivní paralýzy. Kdy vlastně u něj začala? Mnozí se to pokoušeli určit, jist si není ani jediný. Je to jen přehlídka marných pokusů. I Nietzsche sám se vyjádřil. V „Ecce homo“ (1888) napsal: „Pro bytost typicky zdravou může být chorobný stav energické stimulans k mocnějšímu životu.“¹⁷⁵ Geniální Jaspers⁶ byl skeptický: „Zjistíme-li, že v určitou dobu už zdravý nebyl, neznamená to automaticky, že byla od tohoto okamžiku jeho tvorba patologicky změněná.“ Jaspers napsal, že od roku 1880 nastaly jak formální, tak i obsahové změny Nietzscheho tvorby. Nový styl, nový způsob líčení obrazů s podobnostvými, jež se stávají mytickými, nová poetičnost mluvy a pádnost dikce. Útočnost proti křesťanství, morálce a dosavadní filosofii narůstá. Vynořují se nové ideje, o věčném návratu, o vůli k moci s ideou nadčlověka i radikální nihilismus. Jaspers obezřetně dodává, že se tyto myšlenky objevily už v jeho dřívějších dílech. Rozdíl? Dříve jen jako možnost, po roce 1880 nesporná pravda. Jen plod jeho narůstající expanzivity při paralytickém velikášství, nebo už signál deteriorace intelektu s poklesem soudnosti? Podivností přibývalo. Oslavu síly a zdraví od Nietzscheho známe. Proč však ruší protiklad zdraví a nemoci? „Nejsou ničím rozdílným,“ píše. Chvála chorobnosti přece do jeho ideového arzenálu nepatří, že? „Teprve nemoc mě přivedla k rozumu.“^{6,15} Byla jeho soudnost ještě intaktní? Jak to zdůvodnil? „Během utrpení, které mi přinesla tři dny nepřetržitá bolest v mozku spolu s namáhavým zvracením hlenů, jsem získal dialektickou jasnost par excellence a promyslel věci, k nimž za zdravějších poměrů nejsem schopen.“ Tedy utrpení jako pohon? Odvedlo ho přece od zafixovaných starých falešných idejí. Přivedlo ho však k novým? Připustíme-li to, pak bychom měli vše nejpozději od roku 1880 prohlásit za produkty paralytika. Tak to simplifikovat nelze. Jak vysvětlit další názorové spletitosti? Choroba je pro něj symptomem velikého a vše překonávajícího zdraví. Lze to pochopit? Jaspers se pokoušel o kompromis: „Nietzscheho choroba jeho život nepřerušila jen ničivě. Ve svém rozvoji k němu patřila, takže bychom si ho bez jeho nemoci v jeho životě i v jeho díle nedovedli představit“ a „Jeho dílo se nachází ve stínu jeho choroby.“

Pěkný obrat, leč neobjasňuje nic. Skutečný vzestup jeho oduševnělosti v souběhu se zhoršováním jeho zdravotního stavu se popřít nedá. Venzmer²⁹ napsal: „Vypadalo to tak, jako by jeho (...) nemoc uvolnila všechny brzdy a útlumy.“ To je známo i od jiných géníů. Vraťme se k Thomasu Mannovi a ke skvostné epopeji „Buddenbrookovi“. Degenerovaný rod ve třech generacích. Za vzestup uměleckých potenci se platí prohloubením úpadku. Je to biologické fatum. K progresivní paralyze submanický vzlet kreativity tu a tam patřil. Obligatorní nebyl. Většina paralytiků se poznenáhlu propadala do demence, bez euforie, bez expanze a bez kreativity. Nejedem byl depresivní, mnozí ochabli, a la „mouchy snězte si mě“. Lange-Eichbaum¹¹ vzestup Nietzscheho kreativity potvrdil. Luetický „jed“ byl pro něj omamným prostředkem a jeho chorobnost chronickým „raušen“, nebo že „paralýza byla droždím pro těsto, z něhož byl Nietzsche uhněten“, napsal ve své monografii o Nietzsche v roce 1948. „Syfilis ho vedla po žebříku slávy, kladla na jeho hlavu zlatou korunu génia, když ho uvrhla do bezedné duchovní smrti (...) Ve skutečnosti to nebyla žádná múza (...) byl to jen stín ubohé a fádni děvky („Bordell-Hure“), která ho zasypala rojem spirochet.“ Rozpuštění racionální supervize chorobou bylo pro vzlet jeho úvah příznivé. Od roku 1880 „nová existence“ („zweites Dasein“).¹² „Zarathustru“ (1884–1887) psal v době, kdy už paralýza jeho duši měnila. Důkaz? Dopis Rohdemu z roku 1882. Jakmile knížku dopíše, půjde studovat na vídeňskou univerzitu. Má svůj tajný cíl a zasvětil mu další život (bylo mu 38 let). „Z chaosu své duše zrodil Nietzsche nejen svého syna Zarathustru, nýbrž i „nadčlověka“, napsal Köhler.⁹ Euforie paralytika přehlušuje jeho tělesná martyria a triumfuje nad nimi. Mozková centra odpovědná za emotivitu byla chorobou narušena. Nietzsche píše svému lékaři dr. Otto Eiserovi do Frankfurtu nad Mohanem v roce 1880, že je šťastnější než kdykoliv dříve. Jeho euforie trvalá nebyla. Často šlo o zlostnou rozladěnost a o návaly melancholické nálady.¹⁵ Na jaře 1881 na něj doléhaly sebevražedné úmysly, nicméně už počátkem léta téhož roku se v dopise svěřuje své matce, že je nejšťastnějším člověkem planety. Od roku 1882 nastupuje tvůrčí „rauš“ a Nietzsche připravuje „Zarathustru“. V roce 1881 přichází prožitek shůry dané „inspirace“. Nápad napsat „Zarathustru“ z jeho vlastního rozmyslu nevyvěral, „přepadl ho“. Tvůrčí elán roste. Očividné defekty intelektu nejsou. O změnách jeho stylu se úsudky různí. Ztráta vkusu, jemnosti, zdrženlivosti a studu,²⁹ dle jiných spíš zjemnělost formulací a jen zbrklost myšlení,¹¹ nebo „mnoho zkresleného, přeháněného, krutého a křiklavého při zbudělé fantazii a přibývání nechutností“.¹⁵ „Celý Zarathustra nese znaky duševní choroby“, napsal Möbius. Bylo to jak antický „furor poeticus“, tudíž „furor poeticus paralyticus“. Umožnil tvorbu, jež by bez něj nebyla myslitelná.¹⁵ Nejvíce chorobnosti je prý ve čtvrtém díle „Zarathustry“. „Člověk má pocit, že naslouchá maniakovi (...) Zarathustrový písně jsou patologické, verše „Mezi dcerami pouště“ totálně blbě („vollkommen blödsinnig“), jako by je psal ožralý“, napsal Möbius.¹⁵ Co je zde trochu matoucí? Vzpomeňme na Nietzscheho setkání s Lou v roce 1882. Že by si tak bystrá žena jeho chorobné osobnostní proměny nepovšimla? Nietzscheho produktivita s léty dále narůstala. Za osm měsíců v letech 1887–1888 vytvořil šest spisů („Případ Wagner“, „Nietzsche kontra Wagner“, „Soumrak bůžků“, „Dionýské dithyramby“, první část „Vůle k moci“ pod

titulkem „Antichrist“ a „Ecce homo“). Paralýza bez pochyb pokročila, přesto „Antichrist“ ze září 1888 obsahuje i bystré úvahy a zdá se, že svědčí pro nenarušený intelekt. Afekty vzteku však spis ovládají. Nietzsche proklíná křesťanství.

Objevily se v Nietzscheho textech z konce osmdesátých let 19. století nějaké další symptomy, jaké progresivní paralýzu zpravidla provázely? Podle Möbia¹⁵ nebylo jeho písmo změněno typicky pro progresivní paralýzu, ač jisté odchylnosti prý patrné byly. Podmíněné paralýzou? Nevíme. Jeho písmo bývalo drobné, v rukopise „Zarathustry“ už převažovala větší písmena a silnější tahy a zvětšené mezery mezi písmeny a slovy. Těchto údajných změn jeho rukopisu přibývalo a v pozdějších částech „Zarathustry“ lze prý odhalit i známky třesu a gramatické chyby, jichž se předtím nedopouštěl. Pro paralýzu charakteristické proměny písma (vynechávání písmen či jejich záměny) odhalit nelze. Tedy patologické změny jen v tematicke jeho děl a v nepřijatelných formulacích z odpadnutí morálních zábran. Neexistují žádné doklady, že by Nietzsche před vrcholící krizí své duše v lednu 1889 měl narušenou výslovnost. Drmolivá řeč (dysartrie) náležela k obvyklým symptomům pokročilé paralýzy. Objevila-li se později, nevíme. O symptomatice jeho paralýzy v posledních deseti letech jeho života v Naumburku a ve Výmaru nevíme takřka nic.

Můj osobní názor? Diagnózu progresivní paralýzy stanovily v roce 1889 nejméně tři autority tehdejší psychiatrie (Wille, Binswanger, Ziehen). Do té doby se o jeho již nejméně od roku 1880 probíhající progresivní paralýze nic nevědělo. Říká se, že po bitvě je každý králem. Kdyby se v lednu 1889 Nietzsche nepropadl do propasti šilence a nepřistál by na psychiatrických klinikách v Basileji a v Jeně, dívali by se možná dodnes autoři hodnotící „Zarathustru“ na jeho vrcholné dílo jinak, než to dělali. Já jsem žádné křiklavé a pro progresivní paralýzu charakteristické příznaky nenašel. Pravda, měl jsem k dispozici už tištěné texty, a tak snad v rukopise něco podezřelého bylo. Nezískal jsem dojem, že by se „Zarathustra“ nějak příliš odlišoval od předchozích Nietzscheho děl. Jedna okolnost však pro paralýzu svědčí, a to jeho ohromná básnická produktivita. Více než analýzy literárních historiků i psychiatrů mě o tom přesvědčil „Doktor Faustus“ od Thomase Manna.²⁸ U Nietzscheho premorbidně těžce abnormální osobnosti (fanatického schizoida) a homosexuála s náznaky i dalších těžce zařaditelných sklonů (paranoidita, sluchové pseudohalucinace) se někdy ve třetím decenniu rozvinula chronická luetická meningitida a luetická choroiditida (zánět oční cévnatky). V jeho epochálním „Zarathustrově“ lze spoluúčast paralytické osobnostní proměny sice tušit, s jistotou to dokázat nelze. Opakuji své pochyby o neustále omílané „migréně“. Možná ve hře byla, možná nikoli. Není to ani důležité. Obvyklá migréna k tak extrémním celoživotním útrapám nevede. Otevřená zůstává otázka jeho zneužívání léků a omamných prostředků (chloralhydrát, opium, morfin, barbituráty, hašiš, kokain apod.). Tyto substance mohly vyvolávat i pasažérní poruchy psychiky. Bližší určení není možné. Vyloučit klinickou diagnózu celé choroby Friedricha Nietzscheho už dnes nemůžeme. Obvinít ze zrození teorie „nadčlověka“, „věčného návratu“, „morálky otroků“, „resentimentu“ a „vůle k moci“ progresivní paralýzu nelze. A prohlásit jeho dílo šmahem za dílo paralytika také ne. Bylo dílem génia.

Ještě pár poznámek k Nietzscheho sestře Elisabeth. Vyvinula maximální úsilí, aby zatajila luetický původ Nietzscheho nemoci. Jeden čas dokonce tvrdila, že Nietzsche v Basileji své zdravotní potíže jen předstíral, aby se osvobodil od svých profesorských povinností, dostal penzi a mohl se věnovat svým plánům. Po jeho smrti přeměnila svůj výmarský dům na Nietzscheho „archív“. Svými falzifikacemi se pokusila „dokázat“ jeho antisemitismus a získat přízeň diktátorských režimů v Itálii a Německu. V červnu 1934 zaslala Mussolinimu při jeho setkání s Hitlerem nadšený telegram, že „poddaní Friedricha Nietzscheho jsou nadšeni rozhovorem dvou největších státníků.“ Pozdější „generální guvernér“ v nacisty obsazeném Polsku Hans Frank prohlásil při oslavě stého výročí Nietzscheho narození, že vize nadčlověka byla předtuchou Adolfa Hitlera. Z „Nietzscheho domu“ ve Výmaru vybudovala Elisabeth místo nacistického kultu. Navštívil ho v roce 1934 i sám Hitler a Elisabeth mu nedlouho před svou smrtí věnovala vycházkovou hůl svého bratra. Nacistický ideolog Alfred Bäumler vydal v roce 1931 knihu „Nietzsche, filosof a politik“. Nietzscheho filosofii přizpůsobil potřebám nacismu. Na Nietzsche se přizpůsobil Alfred Rosenberg (1893–1946) ve svém paskvilu „Mýtus 20. století“. Hitler pompézně věnoval „Zarathustru“ ve vyšperkovaných zlacených deskách Benito Mussolinimu, úryvky z knihy se četly na schůzích NSDAP a výtisky se rozdávaly frontovým vojákům.²¹ V padesátých letech 20. století se nanovo rozhořela diskuse o aktivitách Nietzscheho sestry Elisabeth. Německý publicista Karl Schlechta ukázal ve spise „Nietzscheho pád“ (1959), jak Elisabeth „drancovala“ Nietzscheho archív ve Výmaru. Jeho kniha se však jistě kritice nevyhnula, nejvíce od německého filosofa Karl Löwitha (1897–1973). Löwith Nietzscheho filosofii věnoval několik spisů (1941, 1956) a celkem oprávněně ho ruský marxistický autor Odujev prohlásil za „zuřivého panegyrika Nietzscheho idejí“.²¹ Odezvy Nietzscheho díla však nebyly jen negativní. Už za Nietzscheho života se propagací jeho díla zabýval dánský literární historik židovského původu Georg Cohen Brandes (1842–1927). Ohromný vliv měly Nietzscheho myšlenky na švédského spisovatele a dramatika Augusta Strindberga (novela „Čandala“ z roku 1889, román „Na břehu moře“ z roku 1890 či novela „Stříbrný mokřad“ z roku 1898 atd.). Výčet slavných osobností s více či méně kladným, nebo alespoň ne zcela odmítavým postojem k Nietzscheho myšlenkám je až překvapující. Samozřejmě převažují osobnosti německy píšící: Wilhelm Dilthey, Gerhardt Hauptmann, Karl Kraus, Hermann Hesse, Oswald Spengler, Ludwig Klages, Georg Simmel, Max Scheler, Robert Musil, Georg Trakl, Ernst Jünger, Stefan George, Albert Schweitzer, Thomas a Heinrich Mannovi, Stefan a Arnold Zweigové, Karl Jaspers, Lion Feuchtwanger, Gottfried Benn, Martin Heidegger a další (o příznivcích ze stoupenců psychoanalýzy později). U nás prý k nim patřili i František Xaver Šalda (1867–1937), Josef Svatopluk Machar (1864–1942) a zejména svérázný spisovatel s výrazně abnormální osobnostní strukturou Ladislav Klíma (1878–1928) a i další dnes už téměř zapomenutí literáti, například dr. František Zavřel aj., ve Francii André Gide, zato v angloamerické oblasti byly odezvy na Nietzscheho ideje nepočtené (snad jistý vliv na G. B. Shawa by za zmínku stál). Působí až poněkud bizarně, do jaké míry si někteří Francouzi Nietzscheho adoptovali, takže se v USA prý dokonce ujal termín „French

Nietzsche“ a francouzský formalistický a realitě světa se vzdalující esejist Philippe Sollers (nar. 1936) měl napsat, že Nietzsche byl jedním z největších francouzských spisovatelů. Náš T. G. Masaryk věnoval ve svých „Ideálech humanitních“¹⁴ z roku 1901 jednu kapitolu Nietzschemu. „Nové myšlenky Nietzsche nevysslovuje, nový je pouze způsob jeho podání,“ napsal Masaryk. A poukázal na jinými autory málokdy zmiňovaný Nietzscheho vztah ke spiritismu: „Oblíbené slovo Nietzscheho je ‚nadčlověk‘ (...) Je to nový výraz pro učení darwinistické (...) Tak jako my jsme vznikli z opice, tak z nás musí vzniknout nadčlověk (...) Spolužkladatel darwinismu Wallace myslil, že prý nadčlověka již cítíme, jak nás řídí a spravuje. A jak se ten nadčlověk projevuje? (...) ve spiritistických zjevech. Ty (...) manifestace spiritistické, to prý jsou manifestace nadčlověka.“

Tyto Masarykovy řádky byly pro mne objevné. O filosofově vztahu ke spiritismu jsem se jinde nedozvěděl. K Nietzscheho ideji „věčného návratu“ Masaryk kriticky podotkl: „To není dost jasná myšlenka a těžko ji pochopit. Větším dílem to není nic jiného než doznání, že nemůže dál.“ Je plně pochopitelné, že jako obránce idejí humanismu Masaryk Nietzscheho útoky na křesťanství a „morálku otroků“ příkře odmítal.

Nelze pominout Nietzscheho přínos k rozvoji existencialismu. Jeho intuitivní a nepochybně iracionalistická nauka „filosofie života“ obrátila pozornost k lidské subjektivitě. Dobře to kdysi vyjádřil Václav Černý: „Platónem počínajíc byla veškerá filosofie v podstatě ontologická, kladla si především otázky jsoucna a jeho povahy: Co jest? A jakého druhu je absolutní jsoucno? Duchovního? Hmotného? A co je duch a co hmota? (...) Asi před půlstoletím jistá větev filosofie silně proměnila obsah svých otázek (...) Má ten člověk ještě nějaké otázky? Jistě se neptá, co jest, a je mu dokonce velmi jedno, je-li jsoucno podstaty spíš duchovní než hmotné (...) Ptá se, proč to malé konkrétní jsoucno, jímž je on, musí zemřít (...) Klade se jen otázka konkrétní existence (...) Filosofické zkoumání, jež vykoná tento obrat, mění se z úvahy ontologické v objasňování existence prožitkem, v existencialismus...“ Občas zůstává Nietzscheho zásluha o něj mimo pozornost a všichni se odvolávají jen na Kierkegaarda, Klagese, Bergsona, Schelera, Sartra a mnoho dalších a na Nietzscheho se zapomíná. Jeho nauka však patřila k prvním, které se zabíraly lidskou přirozeností, zlými i dobrými výkyvy ducha, jako je zoufalství, melancholie, víra, beznaděj, úzkost a naděje, smysl lidského utrpení, života i smrti. Tyto náměty bývaly od věků hájemstvím náboženství. Nietzsche ho negoval. Podnítil vznik nového chápání „lidského bytí“ („Dasein“). Nebyl jen okrajovým jevem filosofie a ani jen „psychopatem“ a „paralytikem“, zasluhujícím si posměch či opovržení.

Za zmínku stojí i skandál z padesátých let 20. století. Jistý dr. Oscar Levy, vydavatel Nietzscheho spisů v anglickém překladu, se pochlubil, že objevil dosud neznámé Nietzscheho dílo. Vydal ho pod titulem „My Sister and I“. Nietzsche ho prý napsal, aby se pomstil své sestře Elisabeth. Svou nemoc prý jen simuloval. Byl to nestoudný falzifikát. Odhalil to filosof a spisovatel Ludwig Marcuse (1894–1971) v článku „Nietzsche-Skandal“ v jedněch německých novinách v roce 1952.^{11,12,21}

Nietzsche a psychoanalýza. Téma obsáhlé, krátkým odstavcem se vyřídit nedá. Störig²⁵ správně napsal, že

„Nietzsche byl nadán geniálním psychologickým bystrozrakem, byl psychologem skrytých pohnutek, všeho zastíraného, nevědomého (...) odhaloval podezřelé motivy jako lidský sebeklam, jako pudy, vášně a poblouzněnost.“ Byla to Lou Andreas-Salomé, která jako první poukázala na vztahy Nietzscheho filosofie a psychoanalýzy.^{1,27} Sám Freud doznal, že se mnohé z jeho představ pozoruhodně kryjí s Nietzscheho názory, a tvrdil, že se raději studiu jeho spisů vyhýbá, aby se vyvaroval rizika ovlivnění svého učení zvenčí.^{1,6,9} V jeho době však nebylo třeba jeho spisy podrobně studovat. Všude se o jeho idejích psalo a hovořilo²⁷ a lze souhlasit s Ellenbergerem, že jejich vliv na vznik a vývoj dynamické psychiatrie byl ohromný.¹ Slova i činy lidí jsou koneckonců manifestací neuvědomovaných pudových impulzů a nevědomí říší divokých instinktů, vyrostlých z dřívějších vývojových stadií člověka. Nacházejí svůj výraz ve snech, vášních i duševních chorobách. Už před Freudem si Nietzsche představoval duši jako systém pudů, ač na rozdíl od Freuda nestavěl na čelnou pozici pud sexuální, nýbrž pud agrese, jehož existenci Freud přijal až později jakožto pud smrti. Tak vzniklo pudové schéma „Eros – Thanatos“. I dynamický koncept psychiky s představou psychické energie, přenosu energie z jednoho pudu na druhý a jev sublimace pocházejí od Nietzscheho. Jeho resentment jako výraz falešné morálky dal základ Freudově koncepci prožitků viny a existenci „super-ega“ v protikladu k Nietzscheho „id“. Stačí nahlédnout do Freudova spisu „Unbehagen in der Kultur“ (snad nejlepší je český překlad „Nelibost z kultury“) z roku 1930. Je to skoro totožné s Nietzscheho „Genealogií morálky“ z roku 1887. Nietzsche demaskoval civilizační fikce, kulturní a morální konvence a pokoušel se v lidské duši odkryt její skutečné, byť neuvědomované základy. To se zdařilo Freudovi. Člověk musí potlačovat své agresivní a sexuální impulzy, rezignovat na princip slasti a uznat primát principu reality. „A nikdo si nebude naříkat nebo obviňovat sebe sama, aniž by nepocítoval tajné přání po pomstě (...) žaloby jsou obžaloby,“ napsal Nietzsche v knize „Lidské, příliš lidské“. Totéž najdeme i ve Freudově pojednání „Trauer und Melancholie“ („Smutek a melancholie“) z let 1916–1917. Jedno z nejvíce problematických Freudových děl „Totem a tabu“ z roku 1912 pokládá Köhler⁹ za jakousi variantu výkladu dětství Fridricha Nietzscheho. Na počátku otcova smrt, syn se z ní obviňuje, jelikož za zevní láskou k otci bylo skryto nepřátelství. Od té doby jej pronásleduje démon. Je to mstící se otcův duch. Píše se, že Freud musel niterně bojovat s podvědomým odporem k Nietzschemu jakožto ničiteli morálky a později nepříteli přesvědčivě říkal, že jeho spisy na jeho učení žádný vliv neměly. Spisovatel Arnold Zweig (1887–1968) v roce 1930 chválil Freuda, že prý dokončil Nietzscheho dílo, a posléze dokonce požádal Freuda o spolupráci na své připravované knize o Nietzsche. Freud odmítl. Odůvodnění?

Nietzscheho sexuální konstituce zůstává záhadou. Z Freudova vídeňského kroužku měl očividně jasno pouze Federn, o němž jsme se již zmiňovali. Ví se, že se Freud zdráhal o Nietzscheho luetické nákaze vůbec hovořit, jeho homosexualitu posléze uznal (1908). Právě v dubnu a v říjnu 1908 se Freudův středeční kroužek Nietzscheho naukou zabýval. Nietzscheho dělení kreativity na dionýský a apollinský element odpovídá Freudovu dělení na primární a sekundární funkce (primární je nevědomá duševní aktivi-

ta, sekundární vědomé myšlení). Vedle Freuda nelze pominout Nietzscheho vliv na tvůrce tzv. individuální psychologie Alfreda Adlera (1870–1937). Být člověkem znamená mít pocit méněcennosti. Člověk ho musí neustále překonávat a slouží mu k tomu jeho nikdy neutuchající snaha po dosažení nadřazenosti. Příbuznost s Nietzscheho „vůli k moci“ je evidentní. Také tvůrce analytické psychologie Carl Gustav Jung (1875–1961) vydatně čerpal z Nietzscheho učení. Byl nadšen „Zarathustrou“. Odpovídal archetypu „starého mudrce“. V Nietzschem spatřoval Jung muže, v němž se pozvolna rozvíjela nevědomá druhá osobnost, která se nakonec prodrala na světlo. Tím vyvolala obrazně řečeno „sopečný výbuch“, jenž vynesl z nevědomí na světlo ohromné množství archetypického materiálu. V letech 1934–1939 aranžoval Jung v Curychu univerzitní semináře o „Zarathustroví“. Povšiml si v něm „kryptomnézie“ čili neuvědomovaného Nietzscheho plagiátorství. Člověk něco od jiného zjistí a zapomene na to. Pak mu jednoho dne svitne a má pocit, že objevitelem nové ideje je on. Je to historika zvláště poutavá. Jung⁷ našel v „Zarathustroví“ odstavec opsaný z Kernerových „Listů z Prevorstu“ z roku 1833, které Nietzsche v mládí četl. Šlo o námořníky z britské lodi „Sfinx“ v roce 1686. Přistáli spolu s obchodníkem Bellem u sopečného ostrova Stromboli nedaleko Sicílie. Osádka lodi na ostrově střelila králíky. Náhle spatřili nad sebou ve vzduchu dvě k nim se přibližující tmavě oděné tajemné mužské postavy. Přistály na dohled od nich a vystupovaly spěšně po svazích sopky až ke kráteru. Plameny ani žhavá láva je nezastavily. Námořníci v nich prý poznali nějaké známé londýnské osoby. Jung téměř totožnou historiku našel v „Zarathustroví“. V kapitole „O velkých událostech“ ve druhém dílu knihy se píše o „Ostrovech blaženosti“. Zarathustra na nich pobýval se svými učedníky poté, co podruhé opustil svou horskou samotu a vydal se „do nížin“. Köhler⁹ v Nietzscheho biografii píše o Nietzscheho Sicílii. Byl to pobyt na „ostrově blaženosti“. Sicílie se stala řeckou Arkádií, ostrovem blaženosti a vzkříšením řecké homosexuality. Nietzsche tehdy navštívil i ostrov Stromboli. Co napsal v „Zarathustroví“? „Právě v té době, kdy Zarathustra pobýval na blažených ostrovech, zakotvila u ostrova s kouřícím vrcholem loď a mužstvo vystoupilo na zem, aby střelilo králíky. V poledne (...) náhle viděli, jak se jim blíží vzduchem muž, a zřetelně se ozval hlas, volající: „Je čas! Je svrchovaný čas!“ A (...) postava (...) přelétla však rychle jako stín směrem k ohnivému vrcholu – tu (...) poznali, že je to Zarathustra.“ Jung správně usoudil, že o obyčejnou náhodu s oním střelením králíků i s ostatními částmi historiky jít nemohlo. Tudíž kryptomnézie. V Nietzscheho díle by se dala objevit vícekrát. Koneckonců i jeho „Genealogie morálky“ byla „objevem“ toho, co mu kdysi vyprávěl Rée. Při studiu „Zarathustry“ pochopili někteří i symboliku oněch „ostrovů blaženosti“ („insulae fortunatae“). Zbytek Atlantidy? „Konec světa“ a hranice reality, pak už jen obzor, moře či sféra nebeská a záhadná. A v ní už jen stíny, zázvěti a nepochopitelný výrok Zarathustry: „Kdysi se při pohledu na vzdálená moře říkalo, že je tam bůh. Já vás chci naučit říkat ‚nadčlověk‘.“²⁰ Odhalením kryptomnézie se Nietzscheho genialita nikterak nesnižuje.

Co říci závěrem? Ač ne zcela souhlasím, ocituji slova Vladimíra Neffa: „Proč lidé Nietzscheho milovali přesto, že jeho spisy jsou jediný řetězec spílání, urážek a mrzkostí?

(...) Nietzsche byl velký básník. A ještě něco ho omlouvalo v očích jeho titelů: jeho nemoc. Popravdě jeho tvorba byla zcela determinována postupem a ústupem jeho chorob a jeho spisy se dají charakterizovat jako jeden jediný obrov-

ský chorobopis (...) Nietzscheho filosofie není více než historie jeho vlastní duše.“¹⁶Jeho geniální duše. Nesmrtelný obdiv si zasloužil. Sotvakdo by navzdory všem trýzním svého života dospěl ve výkladu světa tak daleko jako on.

LITERATURA

- Ellenberger HF. Die Entdeckung des Unbewussten. Bern: Hans Huber; 1985.
- Engelhardt K. Nietzsches medizinische Erbe. Dtsch Med Wschr 2000, 125: 1022–1024.
- Gane L, Chanová K. Nietzsche. Překlad H. Petráková. Praha: Portál; 2000.
- Hydeová M, McGuinness M. Jung. Překlad H. Drábková. Praha: Portál; 2001.
- Goldschmidt-Jentner RK. Die Begegnung mit dem Genius. Hamburg: Christian Wagner Verlag, rok vydání neuveden.
- Jaspers K. Nietzsche. Einführung in das Verständnis seines Philosophierens. Berlin – Leipzig: Gruyter Verlag; 1936.
- Jung CG. Synchronizität, Akausalität und Okkultismus. München: Deutscher Taschenbuch Verlag; 1990.
- Klíma O. Zarathušta. Praha: Orbis; 1964.
- Köhler J. Tajemný Zarathušta. Překlad I. Fiala-Fürst a kol. Olomouc: Votobia; 1995.
- Kretschmer E. Geniale Menschen. Berlin: Springer Verlag; 1942.
- Lange-Eichbaum W, Kurth W, Ritter W. Genie, Irrsinn und Ruhm. 7. Edition. München – Basel: Ernst Reinhardt Verlag; 1985.
- Löwith K. Einleitung. In: Nietzsche, F. Ausgewählte Schriften Nietzsches. Frankfurt a. M.: Fischer Verlag; 1956.
- Marek F, Zapletal, Š. Filosofická čítanka. Praha: Svoboda; 1971.
- Masaryk TG. Ideály humanitní. Praha: Melantrich; 1990.
- Möbius PJ. Nietzsche. Leipzig: Barth Verlag, 1904.
- Neff V. Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias. Praha: Mladá fronta; 1993.
- Nietzsche F. Ecce homo. Překlad A. Procházka. Praha: Nakladatelství A. Malíř; 1910.
- Nietzsche F. Nečasové úvahy 1, 2. Překlad J. Krejčí. Praha: Mladá fronta; 1992.
- Nietzsche F. Mimo dobro a zlo – předehra k filosofii budoucnosti. Překlad V. Koubová. Praha: Aurora; 1996.
- Nietzsche F. Tak pravil Zarathušta. Překlad O. Fischer. Olomouc: Votobia; 1995.
- Odujev SF. Stezkami Zarathuštry. Překlad M. Manová. Praha: Svoboda; 1976.
- Popelová J. Rozpad klasické filosofie. Praha: Svoboda; 1968.
- Salzer A, Tunk, E. von, Heinrich, C, Münster-Holzlar, Jutta. Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur, Band V. Frechen, Komet MA-Service; rok vydání neuveden.
- Schmidt J. Die Geschichte des Genie – Gedankens in der deutschen Literatur, Philosophie und Politik 1750–1945, Band 2, 3. Heidelberg: Universitätsverlag Winter; 2004.
- Störig HJ. Malé dějiny filosofie. Překlad P. Rezek. Praha: Zvon, České katolické nakladatelství; 1991.
- Svoboda L. Předmluva. In: Nietzsche, F. Tak pravil Zarathušta. Praha: Odeon; 1968.
- Vacek J. Lou Andreas-Salomé. Konfrontace 2006; 17: 208–215.
- Vacek J. „Doktor Faustus“ Thomase Manna. Čes a slov Psychiat 2007; 103: 88–93.
- Venzmer G. Genius und Wahn. Stuttgart: Francksche Verlagshandlung; 1964.
- Wilkes J. Nietzsches Krankheit. Genie und Wahnsinn. Dtsch Ärzteblatt 2000; 97: 563–564.
- Yalom ID. Když Nietzsche plakal. Překlad I. Hlaváčková. Praha: Portál; 2000.

personální inzerce

SVITAVSKÁ
NEMOCNICE
diagnostická společnost

Svitavská nemocnice, a. s.

Jsme moderní nemocnicí hodnocenou v celonárodním průzkumu spokojenosti pacientů mezi nejlepšími nemocnicemi v Pardubickém kraji. Jsme držiteli certifikátu Spojené akreditační komise. Akreditaci jsme znovu obhájili v roce 2010. V roce 2009 a 2010 jsme získali ocenění v celostátní soutěži Bezpečná nemocnice, vyhlášená

Krajem Vysočina a Spojenou akreditační komisí.

Naším cílem je poskytování kvalitní a bezpečné péče našim pacientům profesionálním týmem zdravotníků.

Do svého týmu hledáme nové kolegy na pozici:

LÉKAŘ PSYCHIATRIE

- Požadujeme:**
- odbornou způsobilost podle zákona č. 95/2004 Sb., praxe vítána
 - zájem o obor psychiatrie
 - komunikační schopnosti a loajálnost k firmě
 - morální a občanskou bezúhonnost

- Nabízíme:**
- hlavní pracovní poměr na dobu neurčitou
 - podporu dalšího vzdělávání v oboru
 - pomoc při řešení bytové situace
 - příspěvek na stravování
 - práci v profesionálním kolektivu akreditovaného zařízení

V blízké budoucnosti dojde k rekonstrukci psychiatrického oddělení a výstavbě nového pavilonu se záměrem poskytovat komplexní a moderní lůžkovou psychiatrickou péči.

V případě zájmu nás kontaktujte na e-mailu: sekretariat@nemsy.cz nebo na telefonu 461 569 313 p. Hromádková.